

Recente roofvogelliteratuur

Rob G. Bijlsma

Arroyo B, Garcia J.T. & Bretagnolle V. 2002. Conservation of Montagu's Harrier *Circus pygargus* in agricultural areas. *Orn. Anz.* 41: 119-134.

Op grond van onderzoek in Frankrijk en Spanje worden voorstellen gelanceerd, deels gebaseerd op modellen, om te komen tot een zinnige vorm van bescherming van Grauwe Kiekendieven in agrarisch cultuurland. Een cruciale rol speelt het waarborgen van een voldoende groot voedselaanbod. Daarnaast is nestplaatsbescherming noodzakelijk, omdat anders nesten tijdens de oogst verloren gaan. Dit alles heeft alleen zin als de populaties grondig worden gemonitord, niet alleen door kartering van broedparen, maar ook via het bijhouden van nesten, vogels (ringen, zenders, vleugelflappen), grondgebruik en prooiaanbod. Door deze parameters in modellen te verwerken, kan planmatig en voorspellend te werk worden gegaan (BA, Centre of Ecology and Hydrology, Hill of Brathens, Aberdeenshire, AB31 4BW, Scotland).

Belting C. & Krüger R.M. 2002. Populationsentwicklung und Schutzstrategien für die Wiesenweihe *Circus pygargus* in Bayern. *Orn. Anz.* 41: 87-92.

In Duitsland broeden ongeveer 250 paren Grauwe Kiek, waarvan c. 30% in Beieren (vooral Mainfranken). Die laatste begon met 2 paren in 1994 en is sindsdien constant gegroeid. In 1994-2001 waren 164 van 236 broedsels succesvol (539 uitgekomen jongen). De nesten worden met metalen staketsels beschermd tegen het legeren van de gewassen, welke laatste pas worden geoogst na het uitvliegen van de jongen (boeren worden financieel gecompenseerd) (CB, Birkenstr. 16, D- 7241 Dipbach).

Braumann F. & Dornbusch G. 2002. Bestand und Schutz des Seeadlers (*Haliaeetus albicilla*) in Sachsen-Anhalt. *Corax* 19, Sonderheft 1: 69-74.

Toename van 1 paar in 1932 naar 17 paren in 2000, met stijging vooral na 1991. 80% van de paren zit in de omgeving van het stroomdal van de Elbe. De jongenproductie verbeterde van gemiddeld 0.25 jong/paar in 1976-90 naar 1.07/paar in 1991-2000 (Naturpark-Droemling@t-online.de).

Burg A. van den 2002. A comparison of nutrient allocation in eggs of Barn Owls *Tyto alba* and Eurasian Sparrowhawks *Accipiter nisus*. *Ardea* 90: 269-274.

Sperwers hadden 10% minder niet-uitgekomen eieren per legsel dan kerkuilen. Kerkuilen investeerden minder voedingsstoffen per ei dan Sperwers; bij Sperwers werd geen invloed gevonden van vet- en eiwitgehalten in eieren en uitkomstsucces. Omdat kerkuilen minder voedingsstoffen in eieren investeren, zou het verschil in uitkomstsucces met Sperwers misschien hierdoor kunnen zijn ontstaan (Markiezenhof 24, 6715 LL Ede).

Clarke R. 2002. British Montagu's Harriers - what governs their numbers? *Orn. Anz.* 41: 143- 158.

Terwijl de Bruine Kiek het in Engeland goed doet, bleef de Grauwe Kiek een zeldzaam beest. Zijn de beïnvloedende factoren voor Grauwe Kieken anders dan voor Bruine? Wat bijvoorbeeld is er in het overwinteringsgebied gaande? Ook in voedselkeus verschillen ze. De Britse Grauwe is een echte vogeleter, vooral van veldleeuwerik (op het vasteland van Europa zijn muizen ook belangrijk, maar de veldmuis komt in Engeland niet voor en wordt daar vervangen door de aardmuis). Vogels van het cultuurland zijn ook in Engeland sterk aan het afnemen. In het overwinteringsgebied (Sahel) worden veel sprinkhanen gegeten; een Grauwe Kiek heeft c. 25 grote sprinkhanen per dag nodig. De talrijkheid van sprinkhanen wordt beïnvloed door neerslag en plantengroei. Bekeken over 1966/67- 1994/95 bleek het aantal nesten van de Grauwe Kiek in

Engeland positief te correleren met de neerslagcijfers in de westelijke Sahel. Dat suggereert een sterke afhankelijkheid van de Britse populatie Grauwe Kieken van wat er in de Sahel gebeurt (RogerCircus@aol.com).

Corax 19, Sonderheft 1 (2002): 1-108. Prijs Euro 20.- (Kassenführer Karl-Heinz Reiser, Ruhwinkel 8, 24994 Medelby, email: Reiser@Ornithologie-Schleswig-Holstein.de).

Dit speciale nummer van Corax, het tijdschrift van de ornithologische vereniging van Sleeswijk-Holstein, is gevuld met 13 artikelen over Zeearenden in Duitsland, Denemarken, Polen, Oostenrijk en Tsjechië. Voor iedereen die op de hoogte wil zijn van de huidige stand van zaken in West- en Midden-Europa, een onmisbaar nummer. Elders in deze rubriek worden de afzonderlijke stukken behandeld.

Corneli H. McGravran 2002. Mice in the freezer, owls on the porch. The lives of naturalists Frederick & Frances Hamerstrom. University of Wisconsin Press, Madison. XVI + 347 pp. ISBN 0-299-18090-5. Gebonden met stofomslag. \$20.97.

Al zeer snel na het overlijden van Frances Hamerstrom (29 augustus 1998; Frederick was haar in 1990 voor gegaan) is er nu een biografie over dit magische duo beschikbaar. Ik vermoed dat er meer zullen volgen. Deze veldbiologen vormen het bewijs dat (a) persoonlijke inzet de wereld een beetje kan veranderen, (b) geld een ondergeschikte rol speelt, en (c) toewijding de sleutelfactor is. Wie nog nooit van de Hamerstroms heeft gehoord, heeft wat in te halen. Dat kan met deze goed geschreven biografie (geen hagiografie, zoals min of meer het geval bij Stuebner over Morlan Nelson, zie hieronder), maar ook door Fran's eigen boeken aan te schaffen (waaronder de prachtige, vooral op roofvogels gerichte *Harrier, hawk of the marshes, Birding with a purpose* en *My double life*, of het voor kinderen geschreven *Strictly for the chickens*; in totaal schreef ze 12 boeken en ongeveer 150 wetenschappelijke artikelen). Beiden zijn afkomstig uit de school van Aldo Leopold, een andere reus uit de Noord-Amerikaanse natuurbescherming (toen nog *avant la lettre*); ook van Leopold is veel courant, waaronder het juweel *Sand County Almanac*. Hun beider leven is verweven geweest met de prairie chickens in Wisconsin, roofvogelonderzoek en -bescherming, valkerij en een zwerm van jongens en meisjes die meehielpen met al dat werk en al doende wetenschaps- en levenslessen in de schoot geworpen kregen. Waaronder *Hamerstrom rule of thirds*, een principe dat menig hedendaags professioneel natuurbeschermer/vogelaar zich ter harte zou moeten nemen (zie *My double life: 267-270*). Veel meer ga ik niet verklappen. Wie meer wil weten over deze bijzondere mensen, en de geestelijke erfenis die zij hebben nagelaten, zal met deze biografie een goede ingang vinden. De boeken van Fran Hamerstrom bieden daarnaast een uitvergroting van de werkelijkheid zoals zij die zag, met hilarische uitstapjes, de Rockford bunch in actie, en heel veel roofvogels.

Cunningham P.L. 2002. Vultures declining in the United Arab Emirates. Vulture News 46: 8-9. Aasgieren zijn de laatste 50 jaren sterk afgenomen, afname van oryx en gazelle zou hieraan ten grondslag liggen, zo ook verbeterde veterinaire zorg voor huisvee, gifgebruik en afwezigheid van bottenkrakers als hyena en grote gieren (pcunningham@polytechnic.edu.na).

Dekker D. 2002. Een halve eeuw op zoek naar de Slechtvalk (Tweede deel). Slechtvalk Nieuwsbrief 8(1): 9-11.

Het relaas van een Nederlander in den vreemde (Canada), vooral met betrekking tot Slecht- en Prairievalk (vanaf de late jaren vijftig, dus inclusief de crash in de jaren zestig en de veranderende verhouding tussen beide soorten) (tj_dick_dekker@hotmail.com).

Duivendijk N. van 2002. Dutch Birding Kenmerkengids voor vogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Dutch Birding Association, Amsterdam. ISBN 90-74345-34-4. Ingenaaid met flappen. 308 pp.

Herkenning van soorten heeft zich ontwikkeld tot een aparte discipline binnen het vogelen. Waar de gemiddelde vogelaars genoeg neemt met het onderscheid tussen Blauwe- en Bruine Kiekendief, willen soortenjagers de Noordamerikaanse Blauwe Kiekendief in elke leeftijd- en

seksecategorie kunnen onderscheiden van de Europese. Deze gids doet een poging soorten formalistisch te kenmerken, met aandacht voor leeftijd, geslacht en verwante - en ondersoorten. Om het compact te houden, wordt grootscheeps gebruik gemaakt van afkortingen, die met enige oefening onder de knie zijn te krijgen. Plaatjes ontbreken. De informatie over kleedkenmerken is grondig samengevat, met ruime aandacht voor zeldzame soorten; gedrag, geluid en habitatkeus komen niet ter sprake, of alleen zijdelings (vliegwijze). Specialistische literatuur buiten het soortenjagercircuut om is niet geraadpleegd, zodat bijvoorbeeld niet wordt ingegaan op onderscheid naar leeftijd en geslacht bij klapeksters (Ökol. Vögel 16: 11-80, 1994). Maar dat doet niets af aan het feit dat hiermee een handige gids voor de gevorderde vogelaar op zakformaat beschikbaar is. **Ellis D.H., Oliphant L.W. & Fackler J.K. 2002. Schizochromism in a Peregrine Falcon from Arizona. J. Raptor Res. 36: 200-202.**

Een geplukte jonge Slechtvalk had een verenpak met bleek blauwgrijze veren (in de plaats van de normale donker chocoladekleurige veren). Hierdoor moet het beest veel op een adulte vogel hebben geleken. Er wordt gesuggereerd dat deze gelijkens ertoe heeft geleid dat de ouders het jong hebben gedood (de 3 andere jongen waren normaal gekleurd en vlogen uit), maar een bewijs ervoor ontbreekt (dcellis@theriver.com).

García J.T. & Arroyo B.E. 2002. Population trends and conservation of Montagu's Harrier in Spain. Orn. Anz. 41: 183-190.

Het oppervlak geïrrigeerd land is in Spanje steil toegenomen vanaf 1950, terwijl daarentegen braakland sterk afnam. Dat heeft verstrekkende gevolgen voor het jacht- en broedgebied van Grauwe Kiekendieven. In deze voorbeeldige studie, met deelstudies verspreid over vrijwel geheel Spanje, wordt fraai het verband gelegd tussen reproductie (jongenaanwas) en gewaskeuze en fenologie van de landbouwwerkzaamheden van jaar tot jaar. De jaarlijkse variaties in timing van de oogsten heeft een geweldige invloed op het broedsucces. Door op een grotere geografische en tijdschaal te kijken, zijn de Spanjaarden in staat te doorgronden wat, hoe waarom van belang is bij de bescherming van Grauwe Kiekendieven (jtgarcia@bio.ucm.es).

Geneijgen P. van 2002. Broedseizoen 2002 van Slechtvalken in Nederland. Slechtvalk Nieuwsbrief 8(1): 2-6.

In 2002 werden 10 eileggende paren vastgesteld, die samen 27 jongen grootbrachten (inmiddels is bekend dat één van de beide mislukte paren aan het Hollands Diep vermoedelijk een nalegsel heeft geproduceerd waaruit 3 jongen zijn groot gekomen, dus in totaal 30 jongen in heel Nederland); het aantal territoria bedroeg 12. De stijgende lijn sinds 1990 is onmiskenbaar, vooral vanaf 1996-97. Van alle paren worden legbegin, legselgrootte en aantal uitgevlogen jongen (14 mannen, 13 vrouwen) gegeven. Zie verder het jaaroverzicht in deze Takkeling.

Görke P. & Bühring E. 2002. Bestand, Verbreitung und Schutz des Seeadlers (*Haliaeetus albicilla*) in Niedersachsen. Corax 19, Sonderheft 1: 75-78.

Eerste paar in 1987, vanaf 1991 succesvol broedend, tweede paar in 1993, en zo stijgend naar 10 paren in 2001 (6 succesvol, met 11 jongen). Voorkeur voor stroomdalen van Elbe, Weser en Alle, daarnaast nabij visvijvers. Voor Nederlandse vogelaars de populatie om in de smiezen te houden (PG, Brücknerstr. 10, 29308 Winsen).

Götz S. 2002. Brut- und Ernährungsbiologie der Wiesenweihe *Circus pygargus* in den Mainfränkischen Platten. Orn. Anz. 41: 93-108.

Gebaseerd op 1 paar Grauwe Kiekendief in Beieren (2000): 71% van prooien door man aangedragen, vooral tussen 3 en 8 uur en 11 en 15 uur na zonsopkomst. Nestbouw overwegend door vrouw, vooral na prooi van man gekregen te hebben. Menu bestaat vooral woelmuizen en vogels, na het uitkomen der eieren ook insecten. Muizenaandeel nam toe na oogst. Mannetje ving vooral vogels, ook na de oogst van gewassen. Het vrouwtje begon pas na 22 juni te jagen (vanaf 5 juni jongen aanwezig). Interessant, gedetailleerd verhaal (Liebhartsstraße 46, D-93053 Regensburg).

Hauff P. & Wölfel L. 2002. Seeadler (*Haliaeetus albicilla*) in Mecklenburg-Vorpommern im 20. Jahrhundert. Corax 19, Sonderheft 1: 15-22.

In de vroege 20ste eeuw enkele tientallen paren, geleidelijk stijgend (door beschermingsmaatregelen) naar 74-85 paren in 1940-57. Pas in de late jaren tachtig opnieuw lichte stijging na c. 30 jaar stagnatie onder invloed van pesticidengebruik in de landbouw. Deze stijging is nog niet gestopt (174 paren in 2001) maar vlak inmiddels wel af. Ze ging gepaard met een stijgend aandeel paren dat succesvol broedde en een sterke toename van het aantal uitvliegende jongen. Een vergelijking tussen het jongental per nest vastgesteld tijdens de ringsessie (waarnemer dus op het nest) en vanaf de grond gaf in het laatste geval gemiddeld een 11% lagere score te zien. Het bewijst dat je zelfs grote jongens als Zeearenden bij grondcontroles kunt missen, iets wat we al wisten van de kleinere roofvogelsoorten (Peter.Hauff@t-online.de).

Hof M. van 't 2002. Broedverslag 2002. Eigen verslag, Nieuwerkerk. 34 pp.

Wederom een uitstekend overzicht van het roofvogelwerk op Schouwen-Duiveland over 2002, geïllustreerd met tal van foto's van het veldwerk en de roofvogels. Vervolging komt ook hier voor (vooral gericht tegen Bruine Kieken). Verder een lijst met prooien van de Zierikzeese Slechtvalk, een juveniel mannetje (22 oktober 2001-12 maart 2002): 9 goudplevieren, 1 Kievit, 1 steenloper, 1 zwarte ruiter, 1 houtsnip, 2 wintertalingen, 1 smient, 1 turkse tortel, 1 tamme duif, 2 kauwen en 2 spreuwen (Gijs van der Ende). Tot slot enkele terugmeldingen van geringde roofvogels.

Hölker M. 2002. Beiträge zur Ökologie der Wiesenweihe *Circus pygargus* in der Feldlandschaft der Hellwegbörde/Nordrhein-Westfalen. Orn. Anz. 41: 201-206.

Sterke toename van Grauwe Kiekendief vanaf begin jaren negentig, gelijk opgaande met braaklegging van landbouwgronden (net als in Nederland). Na piek in 1993 (44 paren) op iets lager niveau stabiliserend (30-35 paren). Op grond van verenklaas en kleurringen blijkt ruim 50% van de mannen (n=130, 1995-99) 1-3 jaar oud te zijn, daarnaast 38% 4-6 jaar oud. Van de vrouwen (n=148, idem) is 31% 1-3 jaar oud, 42% 4-6 jaar oud en 21% 7-9 jaar oud. Weinig vogels zijn ouder dan 9 jaar. De pesticidenbelasting van de eieren in de jaren negentig is gering vergeleken met de jaren zeventig. Zowel DDT als PCB's zijn sterk afgenomen (info@abu-naturschutz.de).

Hölker M. 2002. Schutzprogramm für Wiesenweihen und Rohrweihen in Mittelwestfalen - Jahresbericht 2001 und 2002. Arbeitsgemeinschaft Biologischer Umweltschutz im Kreis Soest e.V., Bad Sassendorf (www.abu-naturschutz.de)

Uitgebreid verslag over de beschermingsmaatregelen rond Grauwe en Bruine Kiekendieven in een deel van Westfalen, met broedresultaten over 1993-2002, broedsucces, nestplaatskeuze, activiteitsprotocollen, mogelijke impact van geplande windmolens, en alle ophef in de pers.

Kirmse W. & Freund W. 2002. Bestandsentwicklung und Lebensräume des Seeadlers (*Haliaeetus albicilla*) in Sachsen. Corax 19, Sonderheft 1: 63-67.

Herbezetting in 1965, jarenlang laag niveau, vanaf 1978 sterke groei naar 47 paren in 1999 (jongenaanwas 0.9 jongen/paar); tot en met 2001 werden 450 jongen grootgebracht. Ook hier problemen met verkeer, loodvergiftiging en verstoringen rond de nestplaats (WK, Am Bogen 43, 04277 Leipzig).

Kitowski I. 2002. Present status and conservation problems of Montagu's Harrier *Circus pygargus* in Southeast Poland. Orn. Anz. 41: 167-174.

In ZO-Polen telde de populatie Grauwe Kieken in de jaren negentig 95-105 paren, ongeveer 8% van de totale Poolse populatie. Als grootste bedreiging wordt de snel groeiende populatie vossen en kraaiachtigen beschouwd, maar de verstrekte statistieken onderbouwen dat niet. Weliswaar mislukte 34 en 43% van de nesten in resp. 1985-88 en 1996-2000, waarvan resp. 56% en 73% door predatie, maar dat zegt weinig over de invloed ervan op populatieniveau. Ook habitatfragmentatie wordt aangevoerd als een probleem, en het ware interessant geweest indien de predatie werd beschouwd in het licht van die fragmentatie (kitowign@biotop.umcs.lublin.pl)

Kitowski I. 2002. Trends in parental care of Montagu's Harrier *Circus pygargus* during post-fledging period - case study from South East Poland. *Orn. Anz.* 41: 191-199.

Naarmate de jonge Grauwe Kieken na het uitvliegen ouder werden, besteedden de ouders minder tijd in hun aanwezigheid en werden ze minder frequent gevoerd. Ook het verjagen van indringers nam af met vorderende tijd. Deze omslag in ouderlijke zorg werd vanaf het vliegvlug worden duidelijk zichtbaar, uiteindelijk leidend tot het weigeren voedsel over te dragen en stoten op eigen jongen. Dit wordt gezien als onderdeel van het proces tot zelfstandigheid (adres zie boven).

Koks B.J. & Visser E.G. 2002. Montagu's Harrier *Circus pygargus* in the Netherlands: Does nest protection prevent extinction? *Orn. Anz.* 41: 159-166.

Samenvatting van het werk aan Grauwe Kiekendieven in Nederland, voor een Duits publiek. Zonder nestbescherming zou de populatie moeten zakken. Mèt bescherming week het model voor de populatie-ontwikkeling nog steeds iets af van de werkelijkheid, vermoedelijk vanwege immigratie (lijkt te bevestigen dat de Nederlandse vogels onderdeel uitmaken van een groter geheel (+ Denemarken en Noord-Duitsland) (www.sovon.nl).

Kollmann R., Neumann T. & Struwe-Juhl B. 2002. Bestand und Schutz des Seeadlers (*Haliaeetus albicilla*) in Deutschland und seinen Nachbarländern. *Corax* 19, Sonderheft 1: 1- 14.

Sinds de late 19de eeuw kende de Zeearend twee uitbreidingsgolven, een trage vanuit de restbestanden in Mecklenburg-Vorpommern en Brandenburg en een herbezetting van Sachsen-Anhalt (1932), Sachsen (1939) en Schleswig-Holstein (1947). Door DDT-gebruik en menselijke verstoringen stortte de populatie in de jaren zestig en zeventig opnieuw in. Daarna geleidelijke toename, met 6-7% jaarlijks in Mecklenburg-Vorpommern (174 paren in 2001) en Brandenburg (103 paren). Aan west- en zuidrand is de groei steiler (+13%/jaar), met onder meer de herbezetting van Niedersachsen in 1987 (al 10 paren in 2001, westelijkste punt Steinhuder Meer). De toename resulteert onder meer in bezetting van 'suboptimale' habitats, waaronder in de nabijheid van druk doormensen bezochte gebieden. Ongeveer 40% van de Duitse populatie broedt in Nationale Parken en beschermde natuurgebieden, terwijl minstens 75% van de paren profiteert van speciale beschermingszones rond het nest (agkollmann@bot.uni-kiel.de).

Langemach T. 2002. Situation und Schutz des Seeadlers (*Haliaeetus albicilla*) in Brandenburg und Berlin. *Corax* 19, Sonderheft 1: 23-36.

Interessant verhaal over de ontwikkeling in een deel van voormalig Oost-Duitsland, met veel aandacht voor problemen (verkeer, leidingen, loodvergiftiging, illegale vervolging). Een studie die ook van belang is voor wat mogelijk in het drukke Nederland staat te gebeuren (torsten.langemach@lua.brandenburg.de).

Legge H. & Schmitz M. 2002. Beobachtungen zum Frühjahrsdurchzug und zur Brutverbreitung der Greifvögel in der rumänischen Dobruedscha und dem Lagunengebiet Razim-Sinoie. *Vogelwelt* 123: 135-147.

Gegevens over de voorjaarstrek langs de kust van de Zwarte Zee (minder geconcentreerd dan langs de Bulgaarse kust), waarbij de voedselrijke lagune ter recuperatie wordt benut. Voorheen een zeer roofvogelrijk gebied, is de Dobroedzja tegenwoordig wat in belang teruggelopen door habitatvernietiging, illegale jacht en sterfte door aanvragen met hoogspanningsleidingen. Van 37 soorten wordt de huidige status nader bekeken, gebaseerd op lokale literatuur en 7 excursies (1990-96). De meeste soorten zouden (sterk) zijn afgenomen. Omdat geen echte karteringen zijn uitgevoerd, zijn zowel deze als eerdere schattingen echter moeilijk op waarde te schatten (Biologische Station Rieselfelder Münster, Coermühle 181, D-48157 Münster, mich.schmitz@gmx.de).

Mrlík V., Hruška J., Poprach K., Suchý O., Veselý J. & Závalský O. 2002. Breeding distribution, population size, dynamics, ecology and protection of Montagu's Harrier *Circus pygargus* in the Czech Republic. *Orn. Anz.* 41: 175-182.

Aantal broedparen van Grauwe Kiek in Tsjechië ligt rond de 50 (plus/min 3-5), met een stabiele trend. In 1991-2001 lag 88% van de nesten in agrarisch cultuurland, en zelden in (half-)natuurlijke landschappen. Tot 1970 broedde de meerderheid nog in natuurlijke habitats, sindsdien overwegend in boerenland. Broeden in kolonies komt niet voor. Per begonnen broed wordt 1.5 jong grootgebracht (151 broedsels), ofwel 2.9 jong per succesvol broedsel (n=80, 1929-2001). Mislukkingen worden vaker door natuurlijke factoren (70%, vooral predatie en desertie) veroorzaakt dan door mensen (n=54) (mrluk@brno.cas.cz).

Mueller H.C., Berger D.D., Mueller N.S., Robichaud W. & Kaspar J.L. 2002. Age and sex differences in wing loading and other aerodynamic characteristics of Merlins. *Wilson Bull.* 114: 272-275.

Gebaseerd op 208 Smellekens gevangen tijdens de trek in 1978-93 bij Cedar Grove in Wisconsin. Adulte mannetjes waren significant zwaarder en hadden een grote vleugelbelasting dan jonge mannetjes. Adulte vrouwtjes verschilden alleen in gewicht van juveniele vrouwtjes (niet in vleugelbelasting). Vrouwtjes verschilden in alle gekwantificeerde aspecten significant van mannetjes, met uitzondering van de aspect ratio (hmueller@email.unc.edu).

Neuschwander K. & Schmid H. 2002. In 50 Jahren 50 erfolgreiche Bruten des Turmfalken *Falco tinnunculus* am selben Brutort. *Orn. Beob.* 99: 324-326.

Een vrachtwagenchauffeur hing in 1952 een nestkast voor Torenvalken op aan de silo van een zandafgraving. In 1953 broedde daar een paartje Torenvalk (6 jongen), en dat is sindsdien elk jaar het geval geweest. En dat niet alleen: elk jaar succesvol, zelfs toen in 1981 het mannetje tijdens de jongenfase verongelukte! Hoewel slechts 1 locatie betreffend, laat de reeks van 50 jaar heel mooi de pieken en dalen van de muizenstand zien, maar ook een geleidelijke daling van de gemiddelde broedselgrootte van 5.9 in 1953-62 naar 5.2 in 1973-82 en 4.4 in 1993-2002. Vermoed wordt dat deze afname is veroorzaakt door afnemende kwaliteit van het jachtgebied door huizenbouw en intensivering van het grondgebruik door boeren. Zo laat één enkele plek zien wat er misschien wel op veel grotere schaal de afgelopen halve eeuw (en daarvoor) is gebeurd. Een fraai staaltje van volhouden, zowel van de valken (telkens andere natuurlijk) als van de waarnemer (hans.schmid@vogelwarte.ch).

Newton I. & Rothery P. 2002. Age-related trends in different aspects of the breeding performance of individual female Eurasian Sparrowhawks (*Accipiter nisus*). *Auk* 119: 735-748. Het Zuid-Schotse onderzoek (22 jaar) aan individueel herkenbare sperwers had al aangetoond dat het gemiddelde aantal jongen per vrouwtje steeg tot middelbare leeftijd (ongeveer 5 jaar), en daarna daalde. Onderhavig onderzoek laat zien dat die trend zichtbaar is in zowel legselgrootte, als aantal uitgekomen eieren en uitvliessucces. De daling in productiviteit op latere leeftijd werd vooral veroorzaakt door een hogere sterfte onder nestjongen (p.rothery@ceh.ac.uk).

Pacteau C. 2002. Approche éthologique de la reproduction en captivité chez *Accipiter nisus* et *Accipiter gentilis*. *Alauda* 70: 489-496.

Beschrijving van gedrag van Havik en Sperwer in gevangenschap, vooral met het oog op onderlinge relaties.

Pilard P. & Lepley M. 2002. Utilisation des milieux et régime alimentaire du Faucon crécerellette *Falco naumanni* en Crau en 1999. Implications sur la stratégie de conservation de l'espèce en France. *Alauda* 70: 176-177.

Aantal paren van Kleine Torenvalk in de Crauvlakte beliep 39 in 1999 en 60 in 2000. Gezenderde vogels werden gedurende 544 uren gevolgd; dit leverde 279 braakballen op (5604 prooien). Hoofdvoedsel bestond uit veenmollen en duizendpoten, en vooral tijdens de jongenfase *Decticus albifrons* (een sprinkhaan) en sabelsprinkhanen (Philippe.pilard@wanadoo.fr).

Powell L.A., Calvert D.J. & Barry I.M. 2002. Post-fledging survival and dispersal of Peregrine Falcons during a restoration project. *J. Raptor Res.* 36: 176-182.

38 jonge Slechtvalken werden via de hack-methode losgelaten in Iowa. Ze hadden een hoge

dagelijkse overlevingskans, en bleven 4.3 en 3.4 weken in resp. 1999 en 2000 rond de uitzetplek hangen alvorens te verdwijnen (gemeten via zenders). Dit verschil kwam waarschijnlijk doordat er 2000 nogal wat oehoes op de plek waren afgekomen (gek genoeg geen predatie vastgesteld) (lpowell3@unl.edu).

Rattinger K. 2002. Vorschläge für die Erarbeitung eines Bewertungsschlüssel für agrarisch geprägte Lebensräume der Wiesenweihe *Circus pygargus*. Orn. Anz. 41: 135-142.

Poging te komen tot criteria die een beoordeling van de habitatkeus van Grauwe Kieken in cultuurland mogelijk maken, gebaseerd op veldwerk in Beieren. Opgesplitst naar directe en ruimere nestomgeving: grondgebruik, agrarische bedrijfsvoering, nestplaatskeuze, verticale structuren in het terrein, menselijke activiteiten (Alte Poststraße 101, D-85356 Freising).

Rosenfield R.N., Bielefeldt J., Rosenfield L.J., Taft S.J., Murphy R.K. & Stewart A.C. 2002. Prevalence of *Trichomonas gallinae* in nestling Cooper's Hawks among three North American populations. Wilson Bull. 114: 145-147.

Cooper's Haviken broedend in verstedelijkte gebieden in Arizona hebben veel last van het zweepdijerte *Trichomonas* (veroorzaker van 'het geel' bij duiven). Er werd onderzocht of dat ook gold voor havikachtigen die verder van mensen af woonden (Wisconsin, Dakota, Brits Columbia). Dat viel mee. Onder 110 nestjonge Cooper's Haviken (48 nesten) waren er 3 met het geel; er werd geen sterfte geconstateerd als gevolg van deze ziekte. (Dept. Biol., Univ. Wisconsin, Stevens Point, WI 54481, USA, rrosenfi@uwsp.edu).

Roth A.J., Jones G.S. & French T.W. 2002. Incidence of naturally-healed fractures in the pectoral bones of North American Accipiters. J. Raptor Res. 36: 229-230.

Sperwerachtigen zijn rappe jagers die hun prooi vanuit dekking overrompelen. De kans op botbreuken is dan ook groot. 339 skeletten van drie soorten Amerikaanse *Accipiters*, verzameld in 1921-98, werden onderzocht op geheelde breuken in het schouderbeen. Dat bleek bij 63 vogels voor te komen (18.6%), zonder dat er verschillen tussen de soorten, geslachten of decennia werden gevonden. Bedenk bij dat laatste dat het aantal gerevalideerde vogels sinds 1960 sterk is gestegen. Blijkbaar vormen gerevalideerde vogels een verwaarloosbare fractie van het totaal aantal aanwezige vogels, niet zo verwonderlijk gezien de populatiegrootte van de diverse soorten. Al met al opmerkelijk dat sperwerachtigen -soms- in staat zijn breuken in het schouderbot te overleven! (aroth80@hotmail.com).

Rozemeijer G. & de Schipper N. 2002. Aantallen en broedresultaten van roofvogels in Noord- en Zuid-Beveland 2000-2002. Roofvogelwerkgroep De Bevelanden, Rapport, 35 pp. Goes. (GR: Blokjesplaat 37, 4465 BE Goes).

De Bevelanders hadden een spectaculair broedseizoen, met broedgevallen van Havik (Goudplaat, niet succesvol; Hals van Zuid-Beveland, succesvol) en Slechtvalk (kerncentrale Borssele, 3 jongen in nestkast die in 1996 op 140 m hoogte door de Werkgroep Slechtvalk Nederland was opgehangen). Het aantal roofvogelparen werd geschat op: 106-117 Bruine Kiekendieven, 2-3 Haviken (nog een mogelijk paar in Bevelandse Markiezaat), 32-43 Sperwers, 47-51 Buizerds, 132- 145 Torenavalken en 9-12 Boomvalken. Van veel paren werden nesten opgezocht en gecontroleerd. De broedresultaten (legbegin, legselgrootte, uitgevlogen jongen, geslachtsverhouding) en voedselresten worden samengevat en uitgelegd. Hoewel nog steeds een echte kiekendievenprovincie is Zeeland bezig met een snelle inhaalmanoeuvre wat betreft de bosroofvogels. Omdat deze ontwikkeling vanaf het nulpunt is bijgehouden, vormen de Zeeuwse gegevens een unieke reeks die mooi vergelijkingsmateriaal biedt met de ontwikkeling in de Noord-Hollandse duinen. Zo wordt in dit rapport ook al gerefereerd aan de -mogelijke- invloed van de Havik op soorten als Buizerd en Boomvalk. De Sperwers waren in 2000-2002 aan de late kant met broeden, en brachten gemiddeld slechts 2.6 jongen/succesvol paar groot. De helft van de Sperwers ging in 2002 niet tot nestbouw of eileg; slechts vier paren waren succesvol. Zitten de Bevelandse Sperwers op marginale broedplaatsen, wat is het aandeel jonge of onervaren vogels in de broed-

populatie, is de voedselsituatie slecht? Ook een andere predator van kleine zangvogels, de Boomvalk, doet het de laatste jaren slecht (minder paren; zie ook vorige Takkeling). Door de aandacht voor details is dit bij uitstek een interessant rapport voor de deelnemers aan het onderzoek, en een goede manier om gegevens vast te leggen en van achtergrond te voorzien. Dit te meer daar het rapport vol staat met kleurenfoto's, gebaseerd op het lokale veldwerk (zelfs op Cyprus), grafieken en tabellen.

Schoppers J. 2002. Najaarstrek van roofvogels over de Eltenberg 1996-2001. Vogelwerkgroep Arnhem-rapport 2002/1. Arnhem. 65 pp. Te verkrijgen door 8.50 euro over te maken op giro 3983471 t.n.v. Vogelwerkgroep Arnhem, o.v.v. Rapport Elten.

De Eltenberg is het zuidelijkste puntje van het Montferland, en ligt net in Duitsland. Op deze plek werden in het najaar gedurende 99-484 uren trek geteld in 1996-2001. Het aantal waargenomen roofvogels varieerde van 758-3150 per najaar, overwegend Buizerd, Sperwer, Wespendif, Boomvalk, Torenavalk en Bruine Kiekendief. In totaal werden 19 soorten gezien. Per soort wordt een uitwerking gegeven, waaronder een doortrekkpatroon (per week), verdeling over de dag, trekrichting, aantal per najaar en details aangaande leeftijd en geslacht (voor zover bekend). In de begeleidende tekst wordt hierop nader ingegaan, inclusief details over bijzonder dagen, vergelijkingen met ander telposten en variaties in het patroon. Dit rapport levert belangrijk vergelijkingsmateriaal op met de grootschalige tellingen uit de jaren zeventig. Om maar iets te noemen: op de Eltenberg werden meer Boom- dan Torenavalken trekkend waargenomen, een onbestaanbaar fenomeen in de jaren zeventig! Inderdaad is in de tussentijd de populatie van de Torenavalk op de zandgronden ingestort. Ook de Zwarte Wouw, een gewone verschijning in de jaren zeventig, is zeldzaam geworden; slechts 2 waarnemingen (tegen Rode Wouw 21 ex.). Zulke langlopende tellingen zijn interessant om variaties in doorkomst te kwantificeren, meer nog dan variaties in aantallen. Dat laatste wordt op andere manieren directer gemeten (broedvogelkarteringen, transecten, punttellingen), maar de verschuivingen in doorkomst (fenologie) is eigenlijk alleen op deze systematische manier bij te houden. Ter vergelijking is bovendien veel materiaal aanwezig uit de jaren zeventig (onder meer ZW-Veluwe, Achterhoek, Limburg) en tachtig (LWVT, tellingen over het hele land). Waarom de trek bij de Eltenberg enige stuwung vertoont, verdient nader onderzoek; een correlatie met de meso- ruwheid in Oost-Nederland lijkt mij een nadere beschouwing waard. In afsluitende hoofdstukken gaat de auteur in op herkomstgebieden, trekrichtingen, vergelijkingen met telposten elders in Europa (Falsterbo, Randecker Maar, Fort l'Ecluse) en de trek over de dag. Het is te hopen dat de tellers bij Elten een lange adem hebben; nu al is variatie in treksterkte en fenologie over bijna 30 jaar te kwantificeren (inclusief de telposten uit het verleden), en dat wordt alleen maar spannender.

Schuster S., Schilhansl K. & Peintinger M. 2002. Langfristige Dynamik der Winterbestände von Mäusebussard *Buteo buteo* und Turmfalke *Falco tinnunculus* im Bodenseegebiet und Donaumoos. Vogelwelt 123: 117-124.

In drie telgebieden van elk 10 km² werden vanaf 1968 de roofvogels in januari geteld met behulp van autotellingen (1-2 uur tijdsbesteding per telgebied). De veldmuizenstand werd vanaf 1984 in twee proefvlakken gekwantificeerd door holletjes te tellen in 10x10 m grote vlakken. De Buizerd liet uitgesproken schommelingen zien (factor 15-90), met een 3-5-jarige ritmiek (aan leiband veldmuizenzyclus). Buizerds waren gemiddeld 18x talrijker dan Torenavalken. Die laatste vertoonden in het Bodenseegebied een significante afname over 1969-2000. 's Winters kon het aantal Buizerds drastisch veranderen onder invloed van sneeuwval; wegtrek vond meestal vertraagd enkele dagen na de sneeuwval plaats (SS, Amriswiler Str. 11, D-78315 Radolfzell, Schuster.Radolfzell@t-online.de).

Struwe-Juhl B. 2002. Altersstruktur und Reproduktion des Seeadlerbrutbestandes (*Haliaeetus albicilla*) in Schleswig-Holstein. Corax 19, Sonderheft 1: 51-61.

Tussen 1947 en 1974 brachten de Zeearenden van Sleeswijk-Holstein nauwelijks jongen groot.

Intensieve bescherming van nestplaatsen verminderde het aantal menselijke verstoringen, en na verbod van DDT in 1972 steeg de jongenaanwas naar gemiddeld 1.25 jongen/paar in 1975-99. In 1970 was de gemiddelde leeftijd van de broedvogels 17.5 jaar, in 1999 was dat gedaald naar 11.1 jaar. Tussen 1990 en 1999 was 77% van de broedpogingen succesvol. Gemiddeld begonnen vrouwtjes en mannetjes op 4.6-jarige leeftijd voor het eerst met broeden. Tussen 1955 en 2000 bedroeg de gemiddelde leeftijd van 30 vogels die het 5de levensjaar hadden bereikt 17 jaar. De oudste werden 32, 34 en 36 jaar (adres: zie hieronder).

Struwe-Juhl B. & Schmidt R. 2002. Möglichkeiten und Grenzen der Individualerkennung von Seeadlern (*Haliaeetus albicilla*) anhand von Mauserfederfunden in Schleswig-Holstein (1955- 2000). Corax 19, Sonderheft 1: 37-50.

Systematische zoektochten naar ruiveren van Zeearenden in 1955-2000 leverden 581 staart- en 382 handpennen op, gebaseerd op maximaal 22 territoria (in 1999). Adulte Zeearenden krijgen hun kenmerkende pigmentering van de staartpennen in het 5de kalenderjaar; de veerlengte is vanaf het 7de kalenderjaar constant. Vanaf deze leeftijd is de variatie in veerkenmerken gering, zodat de staartpennen gebruikt kunnen worden voor individuele herkenning (binnen niet al te grote geografische eenheden). Een probleem is dat verwante vrouwtjes sterk overeenkomende veerpatronen kunnen hebben, wat individuele herkenning bemoeilijkt (bstruwe-juhl@zoologie.uni-kiel.de).

Stuebner S. 2002. Cool North Wind. Morley Nelson's life with birds of prey. Caxton Press, Caldwell, Idaho. XX + 432 pp. Gebonden met stofomslag. ISBN 0-87004-426-5. (www.caxtonpress.com). Prijs \$24.95.

De afgelopen eeuw was een hectische periode voor roofvogels: rabiate vervolging, habitatwijzigingen die hun weerga niet hebben, opkomst van nieuwe bedreigingen (pesticiden, hoogspanningsleidingen), groeiend bewustzijn dat natuur inherente waarde heeft... Een aantal mensen heeft daar bovenop gezeten. Een daarvan is Morley Nelson, een Amerikaanse valkenier die zijn sporen heeft nagelaten bij de bewustmaking van mensen voor de waarde van roofvogels (films, rechtstreeks contact met boeren en jagers), onderzoek deed naar de wijze waarop hoogspanningsmasten konden worden veranderd opdat elektrocutie werd uitgebannen, roofvogels op grote schaal revalideerde, zich inspande om de Snake River Canyon te vrijwaren van agrarische akkerbouw (waarmee een uniek roofvogelgebied onomkeerbaar zou zijn vernietigd) en betrokken was bij de oprichting van de Peregrine Fund. Het boek laat zien hoe anders de roofvogelbescherming zich in de USA ontwikkelde ten opzichte van die in Europa; de grote invloed van valkeniers en wildbiologen in de USA is nauwelijks in Europa terug te vinden. Hier zijn het meer de onderwijzers, natuurliefhebbers en wetenschappers geweest die de bescherming op gang hebben gebracht, met slechts een marginale rol voor de valkerij. Overigens heeft Nelson het niet getroffen met zijn biograaf: overtreffende trappen alom, veel heroïek, herhalingen, beroerd taalgebruik, weinig kritisch, nauwelijks inbedding in algemene trends. Het is dan ook meer een hagiografie dan een biografie. Niettemin valt er veel uit te leren, al was het maar om bepaalde ontwikkelingen uit de eerste hand te vernemen (maar bedenk dus: er valt meer over te zeggen dan hier gebeurt).

Thibault J.-C., Dominici J.-M. & Bretagnolle V. 2002. Commentaire sur une reprise en Sude d'un Balbuzard pêcheur *Pandion haliaetus* bagué en Corse. Alauda 70: 499-500.

Van de Corsicaanse populatie Visarenden werd gedacht dat deze een geïsoleerde eenheid binnen de Europese populatie vormde. De vondst van een dode, op Corsica als nestjong geringde Visarend (vermoedelijk een mannetje) in Zuid-Zweden op 15 april 2001 (maar waarschijnlijk in 2000 dood gegaan) doorbreekt dat beeld (jnclthibault@aol.com).

Tóth L. 2002. Historical and recent distribution, population trends and protection strategies of Montagu's Harrier *Circus pygargus* in Hungary. Orn. Anz. 41: 109-117.

Laagste stand van Grauwe Kiek in Hongarije inde jaren zeventig, sindsdien toename naar 250-

300 paren. Broedt deels in traditionele plekken (moeras, natte graslanden), deels in landbouwgewassen. In Oost-Hongarije switchend van traditioneel naar landbouw, wat forse daling in jongenaanwas veroorzaakt. Bescherming derhalve noodzakelijk, zodat overleving van nestjongen aanmerkelijk verbeterde (Itoth@ns.vvt.gau.hu).

Waardenburg P.A. 2002. Twentse Wespindief bereikt krasse leeftijd. De Levende Natuur 103: 211.

Beschrijving van jong, geringd op 1 augustus 1984 in het Duivelshof in Twente, teruggemeld op 27 mei 2002 in Ghana (zie ook De Takkeling 10: 268).

Walasz K. (red.) 2000. The atlas of wintering birds in Maopolska. Maopolskie Towarzystwo Ornithologiczne, Kraków. Gebonden met stofomslag. 604 pp. + 178 kleurenfoto's. ISBN 83- 85222-39-1. Prijs Euro 30.- + verzending Euro 12.-, over te maken naar MTO Bank: ING BP LPW 10501445-2216471991.

Van niet zo heel veel gebieden in Europa zijn winteratlassen bekend, al helemaal niet uit Oost-Europa (delen Oekraïne, Tsjechië). Onderhavige bestrijkt het zuidoosten van Polen, een interessant overgangsgebied naar de Karpaten en met invloeden van de stroomdalen van de San en Vistula. Naast verspreidingskaarten worden langlopende trends gegeven op basis van wintertransecten (midden tachtig tot begin negentig), maandelijkse variaties in talrijkheid en veel details. Omdat het boek geheel tweetalig is (naast Pools ook Engels, een geweldige bonus) is de informatie zeer toegankelijk. De aandacht voor details is belangrijk, omdat daardoor de meer algemene patronen genuanceerd worden. De foto's achterin beschrijven landschappen, activiteiten en vogels in hun leefomgeving. Een knappe prestatie.

Yosef R., Miller M.L. & Pepler D. (eds.) 2002. Raptors in the new millennium. Proceedings of joint meeting of Raptor Research Foundation and World Working Group on Birds of Prey and Owls. International Birding & Research Center, Eilat. 276 pp. Gelijmd. Te bestellen: IB&RC (zie boven), P.O. Box 774, Eilat 88000, Israel. \$20.-.

Volgens het gebruikelijke procedé worden een groot aantal voordrachten (gehouden in Israel in 2000) onder verschillende verzamelnamen gebundeld, ditmaal ook samenvattingen van verhalen die blijkbaar niet als volledig artikel beschikbaar waren (of werden gesteld). Per groep worden hieronder het aantal stukken, met achter de slash het aantal samenvattingen, weergegeven.

Er is ingegaan op algemene technieken (n=10/8, onder meer veel satelliet-telemetrie), dieet en foeragegedrag (n=4/3, met een multivariate analyse van prooiëus door kerkuil in Vlaanderen), voortplantingsbiologie (n=16/12, meest samenvattingen en enkele verhalen die ook al elders zijn gepubliceerd), trek en winterecologie (n=18/9, onder meer doortrek in Chokpak in zuidelijk Kazachstan, en trek langs de Baltische kust in Polen), populaties (n=30/25, voornamelijk oude kost), genetica (9/7, met een interessant verhaal over genetische variatie in Slechtvalken uit Scandinavië en Schotland), ecotoxicologie en ziektes (n=13/11, met een overzicht van loodvergiftiging bij dagroofvogels, en vergiftiging van roofvogels in Engeland en Wales in 1990- 98), en conflicten en oplossingen (n=9/8). In het algemeen vond ik de informatie achterhaald (probleem van meeste conferenties) en de teksten slecht tot in het geheel niet geredigeerd. Interessant zijn de bijdragen (alleen samenvattingen) van onderzoekers uit de landen van de voormalige Sovjet-Unie; ook dat ongetwijfeld oude kost, maar dan wel kost die we niet snel onder ogen krijgen, want gepubliceerd in obscure tijdschriften in het Russisch. Het glimpje dat via deze verhalen tot ons komt, smaakt naar meer! Voor het overige moeten we dit soort bijeenkomsten zien als een mogelijkheid voor roofvogelaars om elkaar te treffen en ideeën uit te wisselen. Niets mis mee, maar dat maakt de bundeling van verhalen niet iets wat je per se hebben moet. Tenzij je bibliotheek hebt, of geïnteresseerd bent in gebieden achter de Oeral.